

Perspectief

Digitaal Oecumenisch Theologisch Tijdschrift
DOTT, Nummer 9, september 2010

Inhoudsopgave

- 2 *Redactioneel*
- 3 *Missie en eenheid 1910 – 2010 en verder, Jaques Matthey*
- 14 *Een interreligieuze dialoog over nanotechnologie, drs. Mariska Bosschaert*
- 20 *De oecumene is een existentiële zaak van de Kerk, interview met mgr. Kurt Koch*
- 24 *Vir dei et ecclesiae (boekrecensie), Eric Roovers*
- 27 *Een dialoog die verbindt en onderscheidt (boekrecensie), Geert van Dartel*

REDACTIONEEL: MISSIE EN EENHEID

Van 2 tot en met 6 juni 2010 vond in Edinburgh, na een jaar van voorbereiding en activiteiten op vele plaatsen in de wereld, de jubileumbijeenkomst plaats van de Wereldzendingconferentie van 1910. Uit de verhalen van mensen die de bijeenkomst hebben meegemaakt mogen we opmaken dat het een sprankelende viering was. Zo'n 300 deelnemers uit 60 landen vertegenwoordigden een breed spectrum van kerken: Orthodox, Katholiek, Anglicaans, Protestant, Evangelicaal, Pinkster, vrije en verenigde kerken. De bijeenkomst werd afgesloten met een *Common Call*¹ om de dienst van de verkondiging en de navolging van het Evangelie met nieuwe moed en kracht in de wereld uit te dragen.

De eerste bijdrage in dit nummer is een uitvoerige beschouwing over missie en eenheid die Jacques Matthey in Zeist heeft gehouden aan de vooravond van de jubileumviering in Edinburgh. Matthey, verbonden is aan de Wereldraad van Kerken, kijkt terug op de ontwikkelingen in de voorbije honderd jaar en schets in drie punten de contouren van een nieuwe missionaire agenda.

Van een heel andere orde is de bijdrage van Mariska Bosschaert van de Stichting voor Christelijke Filosofie over de opkomst van nanotechnologie en het belang van een interreligieuze dialoog daarover. Het artikel mag tevens worden beschouwd als een oproep om aan de dialoog mee te doen. Informatie over het project nanotechnologie en levensbeschouwing is te vinden op de websites die onder aan het artikel zijn vermeld.

In juli kwam het bericht dat kardinaal Walter Kasper bij de Pauselijke Raad voor de Eenheid wordt opgevolgd door de bisschop van Basel, dr. Kurt Koch. In de *Zürcher Zeitung* van 19 juli 2010 gaf de nieuwe voorzitter van de Pauselijke Raad voor de Eenheid zijn visie op oecumene en zijn nieuwe taak.

Dit nummer wordt afgesloten met twee boekbesprekingen. Eric Roovers recenseerde de prachtige biografie over Dom Lambert Beaudoin die vorig jaar in Nederlandse vertaling bij Valkhof Pers verscheen en Geert van Dartel bespreekt het tweegesprek tussen mgr. Gerard de Korte en dr. Willem Ouweneel dat eerder dit jaar door uitgeverij Medema werd uitgebracht.

Eric Roovers
Geert van Dartel

¹ De tekst van de *Common Call* is te vinden via de volgende link:
www.edinburgh2010.org/en/news/en/article/4645/edinburgh-2010-concludes.html

Missie en eenheid 1910-2010 en verder

Jacques Matthey

Wereldraad van Kerken – Zendings- en Evangelisatieteam

Deel I: Edinburgh 2010

Wat is het doel van de viering van het eeuwfeest van Edinburgh 1910? Wat gaan we doen als we in juni 2010 bij elkaar komen?

1.

We gaan met elkaar vieren en danken voor wat God in de kerk en in de wereld heeft gedaan in de afgelopen eeuw. In 1910 waren er ongeveer 612 miljoen christenen in de wereld, waarvan er 500 miljoen in Europa en Noord-Amerika woonden en 75 miljoen in Latijns Amerika. De deelname aan de conferentie in 1910 weerspiegelde deze samenstelling. Van de 1215 participanten kwamen er slechts 19 uit het globale Zuiden, merendeels uit Azië, en één uit Afrika. De mensen met een donker uiterlijk, die de belangstelling van de journalisten wekten, waren allemaal Afro-Amerikanen. Zij konden nauwelijks als vertegenwoordigers van het Afrikaanse continent worden beschouwd.

De Protestantse christenen uit Europa en Noord-Amerika die in 1910 naar de oude stad Edinburgh togen deden dit om samen na te denken over de beste manier om het evangelie én hun cultuur te delen met mensen uit gebieden in de wereld, die het evangelie en de christelijke beschaving nog ontbeerden.

Nu, honderd jaar later, zijn er 2,3 miljard christenen in de wereld. Er zijn kerken in vrijwel ieder land ter wereld, maar in Europa en Noord-Amerika zijn nog slechts 800 miljoen christenen. Dat betekent dat het zwaartepunt van het christendom nu is te vinden in het Zuiden, om precies te zijn in de West Afrikaanse woestijn.

Deze verschuiving gaat gepaard met een transformatie van het christendom door de opkomst van de charismatische beweging. Daarmee bedoel ik de klassieke pentecostale kerken, erfgenamen van de Azusa Street Revival in 1906, de charismatische beweging binnen de traditionele kerken die begon in de jaren '60, en ook de verschillende charismatische 'golven' die leidden tot de zogenaamde neo-charismatische, onafhankelijke kerken overal ter wereld. Het christendom is getalsmatig gegroeid, maar veranderde ook van karakter op veel plaatsen in de wereld.

Als onderdeel van het project 'Edinburgh 2010' is een *Atlas of Global Christianity* uitgegeven.² Deze Atlas is bedoeld om de verspreiding van het christendom over de wereld te illustreren en om leiders in kerk en zending actuele statistieken over kerkelijk leven en getuigenis te bieden. De Atlas documenteert de veranderingen van het christendom sinds de uitgave van de oorspronkelijke Atlas in 1910. In die tijd verschaft de Atlas aan missionaire strategen een beeld van de 'velden' die open lagen voor getuigenis en van de beschikbare 'krachten' voor dat werk.

De productie van de Atlas van 1910 leidde tot stevige missiologische debatten over de regio's die in aanmerking kwamen. Wat te doen met de landen waar al eeuwenlang oude kerken aanwezig waren? Het debat ging vooral over plaatsen waar de Rooms-katholieke Kerk in de meerderheid was, zoals in Latijns-Amerika, of over de gebieden in Oost-Europa en het Midden-Oosten, waar Orthodoxe Kerken machtsposities bekleedden. Sommige zendingskringen beschouwden deze gebieden als 'zendingsgebieden', omdat ze van mening waren, dat daar alleen maar nominale christenen woonden of christenen die dogmatisch

² Todd M. Johnson and Kenneth R. Ross (eds.), *Atlas of Global Christianity*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2010

door hun kerken waren misleid. Tegen deze opstelling kwamen de missieleiders van de Anglicaanse Kerk in het geweer die de *high church* of *Anglo-Catholic* positie innamen. Bestaande kerken moeten worden gerespecteerd, zeiden zij. Anders zouden de Anglicanen weigeren aan de conferentie deel te nemen. Missie betekende getuigen naar niet-christenen, niet naar andere christenen.

Dit is niet de plaats om in te gaan op de lange onderhandelingen die nodig waren om te komen tot een overeenkomst die zowel de *high church* vertegenwoordigers als de meer evangelische zendingsgenootschappen tevreden stelde. Het resulteerde in de uitsluiting van Latijns-Amerika op de agenda van Edinburgh 1910. De kwestie van het proselitisme, dat is het getuigenis aan christenen uit andere kerken, heeft oecumenische christenen sindsdien danig bezig gehouden.

We willen God dus danken voor het succes in de missie. Maar dat is niet het hele verhaal. We kunnen de zaken ook anders bekijken. In 1910 vormden christenen 34% van de wereldbevolking. Dat percentage is gezakt naar 33% vandaag. Het christendom beslaat dus nog steeds een derde van de wereldbevolking. Gedurende de afgelopen eeuw heeft de kerkgroei gelijke tred gehouden met de bevolkingsgroei. De nieuwe Atlas laat zien dat het aantal christenen sneller is gegroeid dan de bevolking in geheel Afrika, behalve in Noord-Afrika, en in geheel Azië behalve in West-Azië. Kerkgroei was gelijk aan de bevolkingsgroei in het grootste deel van Oceanië (met de positieve uitzondering van Melanesië), in Latijns-Amerika en in Oost-Europa. De bevolkingsgroei oversteeg de kerkgroei in de rest van Europa en Noord-Amerika.

We beseffen tevens dat zelfs waar kerken kwantitatief groeien ze niet noodzakelijkerwijs groeien in trouw.

2.

Er is dus nog een tweede reden voor de samenkomst in Edinburgh. Dat is om te pauzeren, terug te kijken en God en medemensen om vergeving te vragen voor wat er allemaal is misgegaan in de zending in de afgelopen honderd jaar. Daarmee bedoelen we: omissies, wangedrag, antigetuigenis, gebrek aan geloofwaardigheid en andere, nog zwaardere zonden van christenen en kerken.

Reeds in 1910 zette bisschop Azariah uit India vraagtekens bij de praktijken van missionarissen met de volgende woorden:

“De officiële relatie tussen de zendeling en de Indiase werker, die momenteel over het algemeen overheerst, is die van een meester en een slaaf... de zendeling is de broodheer, de werker zijn dienaar. Zolang deze verhouding blijft bestaan, moeten we toegeven dat zelfrespect en individualiteit niet kunnen groeien in de Indiase kerk... Er kan nooit sprake zijn van echte vooruitgang tenzij de aspiraties van de inheemse kerk voor zelfbestuur en onafhankelijkheid worden geaccepteerd, aangemoedigd en op basis daarvan wordt gehandeld... De geliefde uitdrukkingen ‘ons geld’ en ‘ons bestuur’ moeten verdwijnen.”³

Decennia lang bleef Azariah's pleidooi onbeantwoord. De zending draagt een taaie erfenis met zich mee. Er is voldoende om op te biechten. De twee wereldoorlogen waren de uitkomst van de zogenaamde ‘christelijke’ beschaving waarvan men in 1910 dacht die te moeten overbrengen naar andere gebieden als model van het goede leven. Onderwijl werden kinderen seksueel misbruikt in scholen beheerd door kerkelijke denominaties,

³ Rev. V.S. Azariah, “The problem of co-operation between foreign and native workers” in: *World Missionary Conference, 1910. The History and Records of the Conference together with addresses delivered at the evening meetings*. Edinburgh and London: Oliphant, Anderson and Ferrier, 1910, pp. 311- 313

werden kinderen uit *native* Amerikaanse families om 'opvoedkundige' redenen met geweld bij hun ouders weggehaald, werden niet-Europese culturen gedemoniseerd, evenals andere kerken. De schuldbelijdenis die klonk uit de mond van een Rooms-katholieke participant aan een dialoog met Pentecostals en de reactie die hij daarop kreeg kunnen een voorbeeld zijn voor vele anderen.

“Ik belijd de zonde van arrogantie waarmee Katholieken Pentecostals hebben benaderd, die heeft geleid tot intolerantie, discriminatie en uitsluiting. We hebben evangelisatiemethoden gebruikt die niet in overeenstemming met het evangelie zijn en de overheid gebruikt om Pentecostals lastig te vallen en te onderdrukken. Wanneer we in de meerderheid waren, hebben we Pentecostals van hun burgerrechten beroofd; als we in de minderheid waren eisten we onze volle burgerrechten op. (...) Ik belijd dat vele Katholieken alle Pinksterkerken als 'sekten' hebben gebrandmerkt en hen zo hebben gekleineerd. (...) We hebben hen gelabeld als 'enthousiastelingen' en de gaven en de spiritualiteit die ze bieden niet met dankbaarheid ontvangen.”

Dit was het antwoord van een bekende internationale geleerde uit de Pinksterbeweging:

“Ik wil graag een overeenkomstig verzoek om te vergeven aanbieden. Ik vraag Katholieken om vergeving voor Pinksterchristenen die toekomstvisies hebben gekoesterd waarin de Katholieke Kerk wordt veroordeeld vanwege geestelijke hoerij en afgoderij. Ik vraag vergeving voor hen die veronderstelden dat de Katholieke Kerk momenteel rechtvaardiging door werken onderwijst, de genade en waarheid van het evangelie ontkennend, en voor niet-invoelende evangelisatie gebaseerd op die aanname.”⁴

3.

Ten derde en als laatste hopen we op de conferentie ook vooruit te kijken naar de toekomst, onze gezamenlijke roeping te ontdekken, te zoeken naar een gemeenschappelijke verbintenis die ons, zo geloven we, door God wordt aangereikt op dit moment in de geschiedenis. Op zondag 6 juni zullen, in dezelfde zaal waarin in 1910 de assemblee plaatsvond, 1200 personen bij elkaar komen voor een grote viering met lofprijzing van God, schuldbelijdenis, gebed om vergeving, bevestiging van de gemeenschappelijke roeping en verbintenis tot het 'getuigen van Christus vandaag', het thema van Edinburgh 2010.

4.

Het unieke en specifieke van deze conferentie in 2010 is echter dat christenen uit vrijwel alle belangrijke geestelijke tradities samenkomen om te bidden, zingen, reflecteren en ontdekken. Gezamenlijkheid is het belangrijkste kenmerk van dit project, omdat rond de voorbereidingsstafel van Edinburgh 2010 vertegenwoordigers van kerken, zendingsorganisaties en christelijke wereldbonden zaten die in de afgelopen eeuw vaak over missie vaak met elkaar botsten. Het is afdoende om te verwijzen naar de grote verdeeldheid in het Protestantisme over de 'integratie' van kerk en zending in 1961, of naar de oprichting van het Lausanne Comité voor Wereldevangelisatie in 1974.

Dit conflict tussen 'evangelicale' en 'conciliaire' christenen is op het internationale niveau somtijds heel scherp geweest maar op nationaal niveau was het vaak nog ingrijpender, bijvoorbeeld in landen als Duitsland en Korea. De schuldbelijdenissen, die ik hierboven citeerde, laten zien hoeveel conflict er geweest is tussen 'mainline' en 'charismatische' kerken. Het feit dat deze groepen nu samen een conferentie kunnen plannen is bijna een missiologisch wonder. Ik geloof in ieder geval dat dit het werk van de heilige Geest is, die ons aanmoedigt tot meer samenwerking en eenheid. De mogelijkheid voor Pentecostals,

⁴ Kilian McDonnell, "Confession of Sins" and Frank D. Macchia, "Response", in: *International Review of Mission*, Vol. LXXXIX No. 355, October 2000, pp. 570-571, excerpts in both cases

Orthodoxen, Katholieken, Zevendedagsadventisten en de World Evangelical Alliance om samen met Lutheranen, Anglicanen, Baptisten, Methodisten en Afrikaanse onafhankelijke kerken Edinburgh 2010 te organiseren en het feit dat het Lausanne Comité en de Wereldraad van Kerken samen overleggen is op zich al reden om God te danken. Dit was onmogelijk geweest zonder de belangrijke missiologische toenadering op internationaal niveau, zonder de groeiende vriendschap en samenwerking tussen 'evangelicals' en 'ecumenicals' in plaatsen in Nederland, Duitsland, de Scandinavische landen, zonder de bilaterale dialogen, zonder de oprichting van organisaties als Churches Together in the USA en het Global Christian Forum.

We organiseren niet alleen gezamenlijk een conferentie, maar hebben ons een aantal jaren verbonden aan een gedecentraliseerd en internationaal studieproces, dat wellicht van een meer blijvende betekenis zal zijn dan de viering in juni zelf. Vanaf 2005 hebben missiologen, wetenschappers en leidinggevendenden in zending zich verdiept over de volgende thema's:

- fundamentele voor zending
- de christelijke missie onder de andere geloven
- missie en postmoderniteiten
- missie en macht
- vormen van missionaire betrokkenheid
- theologische opleiding en vorming
- christelijke gemeenschappen in hedendaagse contexten
- missie en eenheid – ecclesiologie en missie
- missionaire spiritualiteit en authentiek discipelschap.

Andere belangrijke zaken werden bestudeerd als dwarsverbindingen die de reflectie op elk van de genoemde thema's verrijkten: vrouwen en missie, jongeren en missie, verzoening en genezing, Bijbel en missie / missie in de Bijbel, contextualisering, inculturatie (evangelie en cultuur) en de dialoog van wereldbeschouwingen, stemmen uit de marge, ecologische perspectieven.

De volledige lijst beslaat vrijwel ieder onderwerp uit de hedendaagse missie. Groepen van wetenschappers en/of missionaire werkers uit de praktijk hebben enkele jaren aan elk van deze onderwerpen gewerkt in nauw contact met academische instituten, universiteiten en zendingsorganisaties, om zo te komen tot een selectie van de belangrijkste vragen en thema's voor hedendaagse en toekomstige getuigenis. De leidende gedachte was om zoveel mogelijk mensen de kans te geven bij te dragen aan deze thema's, individuen, maar bij voorkeur als groepen en instituten. De Edinburgh website geeft een gedetailleerd overzicht van het studieproces. Er wordt ook een boek uitgegeven waarin de resultaten van het onderzoek worden samengevat, niet door één auteur, maar altijd door een groep mensen uit verschillende denominaties en geestelijke tradities. Ook zal meer algemeen toegankelijk materiaal beschikbaar komen voor gebruik in parochies, gemeenten en missionaire organisaties.

We vragen God en rekenen op de heilige Geest om ons kracht te geven om te groeien in wederzijds respect en in de bereidheid om te reiken naar 'gemeenschappelijk getuigenis' in deze eeuw, als een klein teken van de eenheid waartoe Christus al zijn discipelen roept.

Deel II: Missionaire onderwerpen voor gezamenlijke bestudering en samenwerking

In het tweede deel van mijn presentatie haal ik enkele punten naar voren die, naar ik geloof, onze gemeenschappelijke missionaire agenda van de komende jaren zullen bepalen. Het is onmogelijk om alle punten hier te bespreken. Ik beperk mijzelf tot een kleine selectie.

1. Evangelie en culturen – herbezinning op syncretisme en de dialoog over wereldbeschouwingen

Verskillende aspecten van de relatie tussen het evangelie en culturen vragen om verdere doordenking op basis van het werk dat door de Wereldraad van Kerken en de Lausanne beweging is gedaan.⁵ Voor een oecumenisch perspectief lijkt het volgende volgens mij essentieel.

Er is geen weg terug achter de mijlpaal van de Wereldzendingconferentie in Bangkok in 1973, dat wil zeggen de theologische noodzaak te erkennen om persoonlijke en gemeenschappelijke geloofsexpressies, spiritualiteit, ethiek, kerkelijk leven en organisatie te wortelen in de culturen en specifieke contexten waarin christenen leven. Culturele identiteit vormt de interpretatie van het Evangelie. Missie leidt tot culturele diversiteit en rijkdom in de kerk.

Dit interpretatieproces moet echter plaatsvinden in dialoog met broeders en zusters van partnerkerken om zo te voorkomen dat nationale, religieuze of andere ideologieën de heerschappij gaan voeren over eerlijke pogingen om de bijbelse boodschap en de christelijke traditie te begrijpen. De Wereldzendingconferentie in Salvador in 1996 onderstreepte dit punt als volgt: “Het Evangelie verzoent en verenigt mensen met verschillende identiteiten in een nieuwe gemeenschap, waarin de primaire en ultieme identiteit in Jezus Christus ligt”.⁶ De deelnemers aan de Salvador conferentie, gehouden na de vreselijke etnische conflicten in het voormalige Joegoslavië en in Rwanda, waren zich daarom zeer bewust van de gevaren van identiteitspolitiek. Het was duidelijk geworden hoe culturen en tradities kunnen worden misbruikt om andere volken te onderdrukken. De Wereldraad van Kerken werd door conferentiegangers uitgedaagd om “verder te gaan dan een theologie van inculturatie en om culturen zelf onder kritiek te stellen om vast te stellen of ze rechtvaardigheid, leven, vrede en bevrijding bevorderen of juist mensen kleineren en dehumaniseren”.⁷ De Wereldraad van Kerken beantwoordde aan deze oproep met een bevestiging van het klassiek christelijke inzicht dat culturen zowel goed als kwaad in zich dragen en dat onderscheidingsvermogen nodig is, een inzicht dat thans wordt gedeeld door theologen uit de kringen van de Wereldraad en de Lausanne beweging.

Authentiek oecumenische ruimtes zijn essentieel voor het intra-christelijke debat over verschillende vormen van inculturatie of contextualisatie van het Evangelie.⁸ Zulke ruimtes moeten zo veel mogelijk worden afgeschermd van de invloed van zending en kerkelijke machtscentra⁹, die altijd weer de neiging hebben de opkomst van nieuwe vormen van christelijke gemeenschap, spiritualiteit en theologie te verhinderen, die hun ‘superioriteit’ wel eens zouden kunnen uitdagen. Alleen zulke onafhankelijke ruimtes maken een positief kritische dialoog tussen christenen van verschillende achtergronden mogelijk.

Christenen die een dogmatisch georiënteerde vorm van christendom verdedigen zijn geneigd meer dan voorzichtig te zijn in hun benadering van de ontwikkeling van nieuwe vormen van inculturatie. Christenen die een meer open christendom voorstaan neigen naar het andere uiterste en keuren bijna iedere nieuwe vorm van theologie of kerk goed zolang het als een

⁵ Cf. Klas Lundström: *Gospel and Culture in the World Council of Churches and the Lausanne Movement, with particular focus on the period 1973-1996*. Uppsala, Studia Missionalia Svecana, 2006, p.388. Hij levert een gedegen vergelijkende studie van de geschiedenis waarin is geworsteld met het thema in evangelische en oecumenische missiologie.

⁶ Excerpt from section II report, in: Christopher Duraisingh (ed.), *Called to One Hope. The Gospel in Diverse Cultures*. Geneva, WCC, 1998, p. 46

⁷ Musimbi R.A. Kanyoro, “Called to One Hope: The Gospel in Diverse Cultures”, in: Duraisingh, *op.cit.*, p. 104

⁸ Er is geen fundamenteel verschil tussen contextualisatie en inculturatie als wordt gerefereerd aan de brede definitie van cultuur, zoals is gebruikt tijdens de Salvador conferentie. Het verschil is voornamelijk een kwestie van beklemtoning.

⁹ Deze machtscentra kunnen zendingsorganisaties, kerken of kerkelijke organisaties alsmede theologische faculteiten of universiteiten en hun curricula en toelatingscriteria zijn.

vrucht van contextualisatie wordt gepresenteerd. Geen van deze beide posities geeft voldoening.

Het debat kristalliseert uit rond de vraag van het syncretisme. In vrijwel alle missionaire tradities verschijnt syncretisme als de voornaamste 'zonde' in de missiologie. Het is een onacceptabele vermenging van de boodschap van het Evangelie met elementen uit andere religies die daartegen verzetten. Ik zie het probleem echter anders: inculturatie leidt automatisch tot syncretisme. Contextuele theologieën en kerken gebruiken onvermijdelijk taal, symbolen en wereldbeschouwingen die behoren bij andere culturen dan de originele culturele context waarin de Bijbel werd geschreven. De theologische vraag is daarom niet of we syncretisme in het algemeen moeten accepteren of verwerpen, maar om onderscheid te maken tussen vormen van syncretisme die de ontwikkeling van het evangelie en van evangelische waarden *bevorderen* in een bepaalde cultuur en context, en vormen van syncretisme die een authentieke interpretatie en praktijk van het Evangelie *belemmeren*. Ik ben dus niet bereid om de term 'syncretisme' te reserveren als omschrijving voor illegitieme incorporatie van elementen uit andere religies alleen. Ik denk dat we de term moeten rehabiliteren. Missie moet tot syncretisme leiden. Dit gezegd hebbende kunnen we niet aan de noodzaak voor criteria voor onderscheid voorbij gaan. In de Wereldraad van Kerken zouden we daarover het volgende zeggen:

"Authentiek getuigenis van het Evangelie wordt bedreigd wanneer christenen, bewust of onbewust, hun geloof zetten in het teken van levensontkennende en exclusivistische ideologische, politieke en socio-economische patronen, of wanneer hun daden de gekruisigde en opgestane Christus verloochenen – de ultieme bron van en standaard voor menselijk geloven en hopen. De criteria voor onderscheid in syncretisme moeten draaien om Christus en zijn gegrond in een christelijk getuigenis gekenmerkt door levensbevestigende, inclusieve, bevrijdende en gemeenschapsvormende houdingen. Deze criteria moeten op invoelende wijze worden toegepast in afzonderlijke plaatselijke contexten."¹⁰

De vraag om onderscheidingsvermogen en criteria leidt tot een erkenning van verschillen in basale wereldbeschouwingen tussen Noord en Zuid. Het begrip van leven en dood, armoede en voorspoed, gezondheid, ziekte, genezing en lijden is nauw verbonden met de vraag naar de factoren en krachten die ingrijpen in het persoonlijke en sociale leven. Voor culturen die door de Verlichting zijn heengegaan zijn dit vooral factoren van psychologische, sociale, economische of politieke aard. In veel andere contexten wordt ook rekening gehouden met specifiek religieuze krachten. Het debat over het bestaan van geestelijke krachten en machten die voor of tegen de missie van de drie-enige God werken omvat zowel culturele als theologische onderwerpen. Je kunt beredeneren dat het geloof in het bestaan en de actieve interventie van onzichtbare wezens of krachten onderdeel is van culturen en dat het geen fundamenteel onderdeel is van het christelijk geloof. Je kunt echter ook bepleiten dat het een essentieel deel van bijbelse wereldbeschouwing is relatief onafhankelijk van culturen. We hebben een diepere dialoog nodig over deze zaken, omdat ze nauw verbonden zijn met onze visie op pneumatologie. Zijn we als christenen slechts geroepen om te onderscheiden hoe Gods Geest actief is in de wereld, of gaat het er om dat we onderscheiden of het de Geest van God of andere (goede of slechte) geesten zijn die mensen en gemeenschappen beïnvloeden? Als theoloog uit een cultuur die is beïnvloed door de Verlichting heb ik moeite met deze vragen, maar erken ik ook dat een volledige seculiere wereldbeschouwing misschien niet in staat is alles wat in de wereld gebeurt te omvatten. Ik bepleit dat missiologen meer open staan voor pentacostale en charismatische benaderingen van deze zaken.

¹⁰ Excerpt from report of section IV, cf. Duraisingh, *op.cit.*, p. 69. Tussen verschillende missionaire tradities bestaat overeenkomst over het christologische criterium, maar bestaat er een verschillende nadruk ten aanzien van de gevolgen en de formuleringen. Dat is de reden waarom het debat moet worden voortgezet.

2. Genezende missie

In de traditionele protestantse missiologie wordt genezing gezien als deel van een medische zending of als deel van het werk voor vrede en verzoening in samenlevingen die verwond zijn. De recente dialogen, met name met Pentecostals, hebben de gelegenheid geboden om opnieuw te reflecteren op de specifieke spirituele dynamiek in genezing. Als stafid van de Wereldraad van Kerken wil ik persoonlijk onderstrepen wat in een recente tekst over genezende zending staat¹¹, namelijk dat charismas van genezing, inclusief goddelijke genezing en gebed voor de zieken, deel zijn van de bekwaamheden die de Geest de kerken geeft als tekens die de missie begeleiden.

Een hartgrondige bevestiging van de dienst der genezing moet echter vergezeld gaan van een waarschuwing tegen misbruik van macht. Uitwassen in geestelijke praktijken die leiden tot een negatief getuigenis, tot misbruik van mensen en tot een bijna goddelijke verering van genezers roepen om een kritische respons. Er is een wereld van verschil tussen de nadruk op genezing in sommige neo-charismatische kringen en de mysterieuze terughoudendheid in de Bijbel. In nieuwtestamentische brieven, met name gericht aan de jonge kerken die ontstonden uit de apostolische dienst, wordt het charisma van genezing erkend, maar wordt geen nadruk gelegd op goddelijke genezing noch worden wonderverhalen verteld. Hoewel er regelmatig sprake is van ziekte in de brieven zijn de belangrijkste woorden voor genezing vrijwel afwezig. In het boek Handelingen verwijst het grootste deel van de (frequente) therapeutische terminologie naar Paulus en zijn metgezellen, niet naar handelingen door de nieuwe kerken. Genezingsterminologie ontbreekt ook in de meeste versies van de Grote Opdracht, met uitzondering van het langere slot van Marcus, een tekst die overduidelijk later aan dit Evangelie is toegevoegd. Voor zover het Jezus zelf betreft presenteren de synoptische Evangelieën Hem slechts heel terughoudend als geneesheer en exorcist. Jezus probeerde zelf te voorkomen dat mensen alleen op basis van hun ervaring van wonderbaarlijke genezing van hem getuigden. We refereren hieraan meestal als het 'messiaanse geheim,' dat een geheim moet blijven tot op de dag van de kruisiging. Als de evangelieverhalen verder gaan wordt inderdaad steeds meer overgeschakeld naar de betekenis van het komende kruis en de opstanding, en als Jezus eenmaal Jeruzalem heeft bereikt, wordt geen gewag meer gemaakt van een genezing. Het drama concentreert zich op het essentiële: de weg naar het kruis. Het hart van zending is niet genezing of het uitdrijven van demonen, maar Jezus' lijden, sterven en opstanding.

Ik concludeer hieruit dat bijbelschrijvers – en waarschijnlijk Jezus zelf – de intentie hadden om de verheerlijking van menselijk handelen en het misbruik van door God gegeven macht te voorkomen.

Voorstel voor een dialoog over het gebruik van macht in goddelijke genezing

Wat onderscheidt dan een aanvaardbaar gebruik van genezende kracht in missie van een onaanvaardbaar gebruik? De volgende verklaringen benadrukken een aantal belangrijke punten om te overwegen in toekomstige dialogen over goddelijke genezing en kracht die hard nodig zijn tussen pentacostale, charismatische, evangelicale en *mainline* christenen.

a.

Publiciteit waarin de genezende kracht van mensen wordt verheerlijkt is onacceptabel. Ik pleit voor een hernieuwde vorm van het 'messiaanse geheim' voor zover het de publieke informatieverstrekking over goddelijke genezingen betreft in de huidige geglobaliseerde wereld die door de media wordt gedomineerd. Het is in het bijzonder onacceptabel voor een kerk of prediker om op voorhand aan te kondigen dat wonderbaarlijke genezingen zullen

¹¹ "The Healing Mission of the Church" in: "You are the light of the world", *op. cit.*, pp. 129-162

plaatsvinden! Missie door verleiding zou niet kunstmatig mogen worden gestimuleerd door beloften van 'succesverhalen' over genezingen.¹²

b.

De *centrale boodschap* van elke genezing moet wijzen op de kern van Gods openbaring, die ligt in het evangelie van de redding door pure genade in Christus, bevestigd door de heilige Geest. Om authentiek te zijn moet een teken dat missie vergezelt leiden tot de erkenning van Christus als de verwonde genezer. Omdat het God alleen is die 'de doden het leven geeft en de dingen die niet zijn in aanzijn roept' (Romeinen 4, 17), kan God ogenblikkelijk genezen, vandaag net zo goed als in de dagen van Christus. Maar 'doen alsof God in elk geval fysieke genezing wil zou in volledige tegenspraak zijn met de Geest die ook de Geest is van de opgestane Gekruisigde'.¹³ Het is Gods exclusieve privilege om sommigen te genezen en anderen niet, om sommigen van kwade invloeden te bevrijden en anderen door zijn genade te troosten om vast te blijven hopen of zelfs om ze kracht te geven om een bijzondere missionaire rol te vervullen als mensen die leven met een ziekte of een handicap.

c.

Mensen die Gods genezende kracht hebben ervaren moeten worden aangemoedigd, maar ook door hun kerk worden *getraind* om op een passende geestelijke manier met andere mensen te delen wat hen is overkomen en wat die ervaring voor hen en anderen zou kunnen betekenen. De manier waarop dat moet gebeuren moet bijbels en cultureel degelijk zijn¹⁴, met respect voor de mensen tot wie wordt gesproken – om niet te kwetsen, maar om te onderrichten. Dit vereist vorming. In charismatische kringen zal deze vorming wellicht vooral erop gericht zijn om te waarschuwen tegen een al te enthousiaste nadruk op het wonderlijke, in *mainline* kerken om mensen aan te moedigen rationeel scepticisme te overwinnen. Deze christelijke tradities zouden deze toerusting samen kunnen vormgeven.

d.

Liefde is het blijvende gevolg van onze aanneming als kinderen Gods en onze bekrachtiging door de Geest. Liefde, *de* vrucht van de Geest, komt tot uitdrukking in de opbouw van een genezende gemeenschap van zieke en gezonde leden. Als het gebed voor de zieken eenzijdig op genezing is gericht, kan het de noodzakelijke ecclesiologische dimensie missen: Gods aanbod van gemeenschap heeft geldigheid onafhankelijk van het resultaat van dit gebed.¹⁵ Volgens Paulus moet aan de zwakkere en minder voornamen delen van het lichaam prioriteit worden gegeven (1 Korinthiërs 12, 24). Degenen die in de missie vooral moeten worden geëerd zouden daarom niet degenen moeten zijn die goddelijke genezing ontvingen, maar degenen die blijven lijden. Dit verandert het perspectief op missionair succes aanzienlijk! Gemeenschappen zouden in ieder geval een veilige plaats moeten bieden om zowel positieve als moeilijke ervaringen met ziekte en genezing te delen.

e.

In Jacobus 5 – de meeste gedetailleerde beschrijving van genezing in de vroege kerk – komt het verzoek om een genezende interventie door de kerk van de zieke (vers 14) en is hem of

¹² Hoeveel fysieke genezingen daadwerkelijk plaatsvinden zal onderwerp van discussie zijn. Cf. Ernest Lucas (ed), *Christian Healing. What can we believe? Doctors and theologians reach a unique consensus*. London, Lynx communications, SPCK, 1997. Dale A. Matthews and Connie Clark, *The Faith Factor. Proof of the Healing Power of Prayer*. New York, Penguin Books, 1998

¹³ Peter Zimmerling: *Die charismatischen Bewegungen. Theologie, Spiritualität, Anstöße zum Gespräch*. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2001. pp. 155 - 156. Draft summarized translation.

¹⁴ Paulus zag er vanaf om de wonderlijke openbaringen, die hij had ervaren, te gebruiken totdat hij met tegenzin werd gedwongen om zijn apostolaat te rechtvaardigen (II Kor. 12: 1-6).

¹⁵ Inspired by Zimmerling, *op. cit.*, p. 156. Een gelijke conclusie resulteerde uit een consultatie van de United Evangelical Mission over de charismatische beweging en healing: "Er zou van de kant van de congregaties een waarachtige acceptatie van en waardering voor degenen moeten zijn die ziek zijn, bijvoorbeeld voor hen die lijden aan HIV-AIDS of kanker etc." UEM, consultation on healing in Accra, Ghana, in November 2003, §24

haar niet opgelegd. Dit is vergelijkbaar met vele ontmoetingen die Jezus had met mensen in nood. We zouden als vuistregel kunnen formuleren: het *initiatief* moet komen van de persoon in nood en niet van de missionaris, de prediker of de genezer.

Deze overwegingen moeten niet worden beschouwd als dogmatische vaststellingen. Ze zijn een poging om bespeuren hoe te antwoorden op Gods beschikbare genezende kracht. Goddelijke genezing zou samen met evangelisatie best eens de meest kritieke vorm van missie kunnen zijn, omdat ze potentieel het meest transformerend en uitdagend is, maar ook de vorm waarin de risico's van manipulatie het grootst zijn.

3. Zending, evangelisatie en eenheid

Evangelisatie, het delen van het evangelie en de uitnodiging aan mensen om te leven naar het patroon van Christus, is een andere vorm van missie waarin macht en oecumenische beweging in het bijzonder op het spel staan. Hoewel de Wereldraad van Kerken kritisch is over de formulering van zogenoemde strategieën voor wereldevangelisatie, heeft ze regelmatig het evangelische mandaat van de kerk bevestigd.¹⁶ Het is het privilege van de kerk om het evangelie te delen. Als wij het niet delen, wie dan wel? Dit is deel van het hart van zending, maar benodigt een zorgvuldig onderscheidingsvermogen ten aanzien van de manier waarop ze in de praktijk wordt gebracht. Het Nieuwe Testament laat in alle brieven die zijn geschreven aan de jonge kerken zien dat een balans moet worden gevonden tussen een heldere bevestiging van geloof en hoop enerzijds en liefdevol respect voor degenen met wie we de boodschap delen anderzijds.¹⁷ Zending moet worden gedaan op de wijze van Christus, die zei: 'Ik ben zachtmoedig en nederig van hart' (Matteüs 11, 29). In de huidige context is dit bijzonder belangrijk geworden.

De wereld is steeds meer een plaats van competitie in liefdadigheid en religie, een markt waar je groeit als je je eigen identiteit krachtig bevordert en bewijst beter te zijn dan anderen. Het is verleidelijk om wereldse methoden over te nemen en strategieën voor evangelisatie te ontwikkelen die de regels van de markt volgen, dat wil zeggen: de eigen superioriteit over anderen bekrachtigen, ook al zijn die anderen medechristenen. Ik roep het debat voorafgaand aan de uitgave van de Atlas in 1910 in herinnering. Proselitisme is een grote belemmering voor de geloofwaardigheid van het evangelie en brengt kerkelijke eenheid in groot gevaar.

Wat bedoelen we met proselitisme? Het is de poging om bekeerlingen te winnen uit andere kerken en mensen naar onze gemeenschappen te lokken, en dat met alle mogelijke middelen: het aanbieden van materiële en geestelijke prikkels, het kleineren van andere vormen van christendom, het gebruik van politieke of economische macht en het verheerlijken van de eigen traditie.¹⁸ Dit is niet de logica van het evangelie dat ons oproept om 'in alle bescheidenheid de ander belangrijker te achten dan uzelf' (Filippenzen 2, 3). De wijze waarop we met andere kerken samenwerken laat zien wie de God is in wie we geloven. Inbreken in gebieden, waar andere kerken al jaren lang geduldig hebben gevochten om verschil te maken, kan in een paar dagen het zendingswerk van decennia vernietigen met als enig doel om enkele bekeerlingen te werven voor nieuw gevestigde gemeenschappen. Ik vraag me af: Waarvoor?

¹⁶ De Wereldraad heeft een bureau voor evangelisatie sinds 1949!

¹⁷ Cf. 1 Petrus 3: 15-16, Kolossenzen 4: 2-6 en Efeziërs 4: 15

¹⁸ Towards Common Witness. A Call to adopt Responsible Relationships in Mission and to Renounce Proselytism, in: *You are the Light of the World. Statements on Mission by the World Council of Churches 1980-2005*, Geneva, WCC, 2005 pp. 39-56. De verklaring over proselitisme werd in 1997 aanvaard door het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken aan bij de kerken aanbevolen voor studie en actie. Cf. ook Veli-Matti Kärkkäinen, *Ad ultimum terrae. Evangelization, Proselytism and Common Witness in the Roman Catholic Pentecostal Dialogue (1990-1997)*. Frankfurt an Main, Peter Lang, 1999

Mijn bezorgdheid betreft het volgende. Zending kan in numeriek opzicht succesvol zijn als het op een agressieve manier wordt gedaan, als de methoden van 'de wereld' worden gevolgd, gebaseerd op psychologische en marketingstrategieën, door te mikken op specifieke doelgroepen, door materiële voordelen aan te bieden en zo meer. Als zulke methoden op de korte termijn leiden tot bekeringen, maar de relaties met andere kerken schaden, dan denk ik dat ze tegengesteld werken aan Gods missie, omdat ze niet getuigen van het 'volle evangelie' maar een verminkte boodschap aanbieden.

Dit wil ik graag in drie concluderende punten uitleggen.

In zijn laatste gebed bad Jezus de Vader of zijn discipelen 'één mogen zijn zoals wij één zijn' en dat de wereld mag geloven 'dat u mij gezonden hebt' (Johannes 17). Zichtbare eenheid onder christenen en christelijke kerken verwijst naar de werkelijkheid van de ene God in drie personen, Vader, Zoon en heilige Geest. Afzonderlijke kerken verwijzen de facto naar een verdeelde God, die niet één is in drie personen. Missie roept niet alleen op tot geloof, maar tot geloof en leven in gemeenschap met God en andere christenen. Gemeenschap tussen kerken is teken en gevolg van gemeenschap in en met God. Verdeeldheid houdt mensen er vanaf om meer van het mysterie van Gods eigen eenheid in verscheidenheid te begrijpen.

Als ik de hymnen lees uit de brieven aan de Kolossenzen en de Efeziërs besef ik dat Jezus' dood en opstanding niet alleen vergeving voor mijn persoonlijke zonden brengen – dat doet het, godzijdank! Door zijn dood haalde Christus de muren omver die de mensheid verdelen in conflicterende groepen die elkaar negeren en haten. Aan het kruis verliest de menselijke verdeeldheid haar ogenschijnlijk absolute karakter. Verzoening is mogelijk, met God en met andere mensen en zelfs met de schepping. Wat voor getuigenis van de kruisdood, die ons één maakt, geven we als verdeelde christenen voor wie de denominationele identiteiten belangrijker zijn dan de liefde voor en de verzoening met onze broeders en zusters in het geloof? Het volle evangelie van Jezus' dood en opstanding impliceert meer dan alleen persoonlijke bekering en spiritueel welzijn. Christus maakt het nu mogelijk voor mensen uit alle achtergronden om met elkaar te leven in eenheid, zoals Matteüs 28 bevestigt: 'Maak alle volken tot mijn leerlingen'. Dat impliceert de vorming van kerken samengesteld uit mensen uit alle volken en achtergronden, die de menselijke verdeeldheid hebben overwonnen en die naar het voorbeeld van hun Heer samen eten aan dezelfde tafel. Het delen van de maaltijd was een van de belangrijkste uitdagingen voor christenen van joodse en heidense achtergrond in de eerste eeuw. Het is een essentieel deel van de inhoud van het evangelie.

De opgestane Christus zendt Gods heilige Geest om Gods genezende aanwezigheid openbaar te maken en om de kerken kracht te geven om te getuigen. Zoals we weten komt voor gelovigen met en na Pinksteren een verscheidenheid aan genadegaven, de charismata, beschikbaar. Veel kerken moeten zich die grote verscheidenheid en rijkdom van Gods gaven opnieuw toe-eigenen, inclusief goddelijke genezing, tongentaal, profetie, onderscheidingsvermogen etc. Verdeeldheid tussen kerken is voortgekomen uit het verwaarlozen van de diversiteit aan gaven. Maar nogmaals, laten we onderscheiden wat in termen van het evangelie werkelijk verschil maakt. Het uiteindelijke kenmerk van authenticiteit is vergeving en liefde. Dat is de ultieme gave van de Geest die nooit zal eindigen (1 Korinthiërs 13). De band van eenheid is de liefde, zoals het Nieuwe Testament bevestigt. Wij worden zelfs geroepen om onze vijanden lief te hebben. Dus waarom zouden we dan niet met de christelijke familie beginnen? Zending die geen liefde verkondigt noch leidt tot eenheid heeft gedeeltelijk of geheel de kracht van de heilige Geest weerstaan.

Zending in eenheid is voor mij belangrijker dan succes. De gelovigheid waartoe we zijn geroepen leidt misschien niet altijd tot numerieke groei – kijk maar naar Jezus' eigen dienst. Maar het kan wel. Het kan echter wel die groei tot gevolg hebben. Dat is echter niet de belangrijkste kwestie. Het punt dat ik wil maken is dat echte passie voor missie verbonden

met echte passie voor eenheid meer trouw zal zijn aan de missie van de drie-enige God dan oecumene zonder missie of missie zonder eenheid.

Vertaling: Wilbert van Saane

Een Interreligieuze Dialoog over Nanotechnologie

Drs. Mariska Bosschaert¹⁹

1. Inleiding

Tussen april en november 2010 organiseert de Stichting voor Christelijke Filosofie het project 'Interreligieuze Dialoog Nanotechnologie'. Over nanotechnologie wordt gezegd dat het na biotechnologie en informatietechnologie de volgende technische revolutie gaat worden die ons leven ingrijpend gaat veranderen. Afgelopen eeuw hebben we al meerdere technologische revoluties gezien. De laatste technologie die ons leven revolutionair veranderde is de informatietechnologie. Wie komt nog een dag door zonder even op internet te kijken? Hoeveel mensen voelen zich onbehaaglijk wanneer ze erachter komen dat ze hun mobiele telefoon zijn vergeten? Of nog sterker: hoeveel mensen kunnen zich niet eens voorstellen dat ze hun mobiel zouden vergeten?

Het is natuurlijk goed om mensen te informeren over een nieuwe technologie die eraan komt. Maar de vraag die regelmatig bij dit project wordt gesteld is wat nanotechnologie met levensbeschouwing heeft te maken. Gaat het bij het invoeren van een nieuwe technologische toepassing niet vooral om het uitvoeren van een goede risicoanalyse om te bepalen of het verantwoord is om een bepaalde toepassing toe te staan? Dat staat dan los van de vraag of men christelijk, moslim, humanist, joods of esoterisch denkend is.

In dit artikel zal ik proberen uiteen te zetten waarom het in onze situatie wel degelijk relevant is om een interreligieuze dialoog over nanotechnologie te voeren. Om dit te bewerkstelligen zal ik eerst kort uiteenzetten wat nanotechnologie is. Vervolgens, in paragraaf 3, zal ik de algemene vraag bespreken hoe het kan dat technische ontwikkelingen, zoals nanotechnologie, ook ethische en ideologische aspecten bevatten. Juist hierdoor kunnen ze in conflict komen met aanhangers van verschillende levensbeschouwingen. In paragraaf 4 zal ik dit concreter maken door vanuit verschillende levensbeschouwingen kort wat verschillende mogelijke visies op technologische ontwikkelingen te geven. En in de laatste paragraaf zal ik dan de vraag beantwoorden waarom het belangrijk is om ook interreligieus over nanotechnologie te spreken.

2. Nanotechnologie

Nanotechnologie wordt door velen omschreven als een technologie die ons leven radicaal zal gaan verbeteren. Het zou bijvoorbeeld algehele chemokuren overbodig kunnen maken door hele kleine machientjes met medicijnen gericht tegen een bepaalde tumor naar die specifieke tumor te brengen om die ter plekke te bestrijden. Het zou ook het wassen van kleding overbodig kunnen maken doordat er kleding zou kunnen worden ontwikkeld waaraan vuil zich niet kan hechten. Een andere mogelijke toepassing zou zijn dat we dagelijks heel nauwkeurig kunnen gaan bijhouden of het medisch gezien goed met ons gaat. En zo zijn er nog veel meer voorbeelden te noemen.

Dit alles klinkt veelbelovend, maar er zijn ook mensen die veel minder optimistisch over deze nieuwe technologie zijn. Sommige mensen vergelijken de fascinaties die anderen voor nanotechnologie hebben met de fascinaties die mensen bij eerdere technologieën hadden, waarbij de technologieën niet hebben opgeleverd wat was beloofd. Ondanks dat steeds weer wordt beweerd dat nieuwe technologieën ons leven radicaal gaan verbeteren staan we nog

¹⁹ Mariska Bosschaert studeerde theologie aan de VU in de richtingen Bijbelse theologie (2007) en theologische esthetiek (2008). Daarna deed ze een master Christian Studies of Science and Society (filosofie) aan dezelfde universiteit (2009). Zij is tot 31 oktober werkzaam als hoofduitvoerder voor het project Interreligieuze Dialoog Nanotechnologie voor Stichting voor Christelijke Filosofie. Daarnaast is zij ook publieksbegeleider bij Science Center Nemo. Vanaf 1 oktober gaat zij aan de slag als redacteur bij Science Out.

steeds dagelijks in de file en sterven er nog dagelijks mensen van de honger. Andere mensen die minder optimistisch tegenover nanotechnologie staan vergelijken het met bijvoorbeeld asbest en kerntechnologie en zijn bang dat nanotechnologie onvoorziene gevaren in zich kan dragen of door mensen kan gaan worden misbruikt.

Wat is dat nou waar veel mensen zo'n fascinatie of huiver voor hebben? Er is nog geen eenduidige definitie van nanotechnologie, maar door verschillende elementen van nanotechnologie af te tasten is er wel een idee te krijgen van waar we het over hebben. In de eerste instantie verwijst de term 'nano' naar de schaal 10^{-9} . Om een beeld te krijgen van hoe klein dit is wordt vaak een menselijke haar als voorbeeld genomen. Een haar is ongeveer 80.000nm in doorsnede. Een waterstofatoom is het kleinste deeltje dat we in het universum kennen en dat is ongeveer 0,12nm groot.

Nanotechnologie wordt soms omschreven als werken op de schaal van 1-100nm. Maar in de praktijk blijkt dat toepassingen waarbij het draait om veel grotere deeltjes, bijvoorbeeld van 400nm, ook onder nanotechnologie kunnen vallen. Om een technologische toepassing onder nanotechnologie te scharen is de precieze grootte van ondergeschikt belang. Veel belangrijker is het dat materialen door middel van nanotechnologie nieuwe eigenschappen krijgen door ze op heel kleine schaal te veranderen. Dus door op heel kleine schaal te werken, het mag wat groter zijn dan 100nm, kunnen materialen ineens eigenschappen krijgen die door te werken op micro- of macroschaal niet mogelijk zijn.

In het voorbeeld van kleding bijvoorbeeld wordt het oppervlak van een blad van de lotusplant nagebootst. Het blad heeft als eigenschap dat het zo'n fijne oppervlaktestructuur heeft dat vuil en waterdruppels te groot zijn om zich eraan te hechten, waardoor ze er eenvoudigweg vanaf glijden. Door kleding ook zo'n fijne structuur te geven zou kleding permanent water- en vuilafstotend worden.

Een ander kenmerk van nanotechnologie is dat het overlap heeft met andere technologieën. Zo viel genetica altijd onder biotechnologie, maar omdat werken met DNA ook werken op nanoschaal is en door het modificeren van DNA levende organismen nieuwe eigenschappen kunnen krijgen, valt genetische modificatie ook onder nanotechnologie. En zo valt ook het inbrengen van een kastje in de hersenen dat impulsen geeft met het doel iemands gedrag te veranderen onder nanotechnologie, terwijl het voorheen alleen bij neurowetenschappen hoorde. De genoemde toepassingen bij kankerbestrijding en kleding zijn wel specifiek voor nanotechnologie.

Men kan dus concluderen dat nanotechnologie het op heel kleine schaal bewust manipuleren van materie over de grenzen van verschillende wetenschappelijke disciplines heen betreft om vervolgens gebruik te kunnen maken van nieuwe eigenschappen die hierdoor tot uiting komen.

Deze voorbeelden doen misschien denken aan debatten die al zijn gevoerd, zoals over genetische manipulatie, waarbij het vaak christelijke instellingen zijn geweest die hiertegen hebben geprotesteerd. Maar wanneer we de relatie tussen nanotechnologie en levensbeschouwing beperken tot de toepassingen waarover ophef is, dan komen we nog niet tot de kern, namelijk waarom het zo belangrijk is om een interreligieuze dialoog hierover te voeren. Om tot deze kern te komen moeten we eerst bekijken hoe technologische ontwikkelingen zelf ideologisch kunnen zijn bepaald.

3. Techniek en ideologie

Nanotechnologie is dus het bewust modificeren van de fysische werkelijkheid op heel kleine schaal. Om een goed begrip te krijgen van wat dit met levensbeschouwing heeft te maken

moeten we eerst een idee krijgen van hoe technologische toepassingen zelf ideologische aspecten kunnen bevatten.

Technieken kunnen niet voor alles worden ingezet en dus moeten we keuzes maken voor welke doelen we een nieuwe techniek gaan inzetten en op welke manier. Deze keuzes maken we op basis van onze fascinaties en angsten, en van onze overtuigingen die daarachter schuil gaan. Zo kunnen we ervoor kiezen om nanotechnologie vooral te gaan inzetten om bepaalde ziekten te bestrijden, omdat we willen dat mensen steeds ouder kunnen worden. We kunnen het ook gaan inzetten om het huishouden te vergemakkelijken, omdat we vinden dat mensen dan meer genot uit het leven kunnen halen. Of we kunnen ervoor kiezen om de mogelijkheden met wind- en zonne-energie te vergroten, omdat we vinden dat deze energiebronnen in de toekomst belangrijk voor ons zullen worden. En zo zijn er nog veel meer mogelijke keuzes.

Doordat we deze keuzes maken bepalen we ook hoe een techniek wordt ontwikkeld, bijvoorbeeld in het geval van nieuwe energiebronnen. Er is geen discussie over of we van fossiele brandstoffen afmoeten. Deze zijn over ongeveer 70 jaar op en dus moeten we op iets anders overgaan. Maar er zijn wel meningsverschillen over op welke alternatieve energiebronnen we moeten overgaan: kernenergie of groene energie? Wanneer we voor het laatste kiezen betekent dit dat juist dit soort toepassingen verder zullen worden ontwikkeld, wat een ander effect op de samenleving zal hebben dan wanneer voor kernenergie zou worden gekozen. Hoe ziet een samenleving eruit die op groene energiebronnen draait? Hoe ziet een samenleving eruit die op kernenergie draait?

Een voorbeeld op ethisch vlak waarbij een techniek heel sterk vanuit een bepaalde overtuiging voor een bepaald doel werd ingezet is het volgende. In Long Island, New York, bouwde Robert Moses viaducten over wegen die naar het strand leidden. Hij bouwde deze zo laag dat alleen blanken, die kleine auto's hadden, hier onderdoor konden. Donkere mensen hadden minder geld en moesten het met grotere wagens doen, die niet onder de viaducten door pasten. Zo gaf Moses zijn discriminerende ideeën door aan deze viaducten. Jaren later werden auto's steeds geavanceerder en de auto's van de blanken werden steeds groter. Donkere mensen moesten het nu doen met minder geavanceerde auto's die kleiner waren. Hierdoor konden op den duur alleen donkere mensen via deze weg op het strand komen. De viaducten waren dus gebouwd om te zorgen dat alleen blanken op het strand kwamen, maar maakten het na verloop van tijd juist voor deze blanken moeilijk, waardoor deze mensen zich moesten aanpassen. (Verbeek, 2000: 132-133)

Wat deze voorbeelden met elkaar gemeen hebben is dat technologische toepassingen vanuit bepaalde overtuigingen worden ontwikkeld om bepaalde doelen te dienen. De gevolgen hiervan hebben effect op de samenleving en de mensen in die samenleving moeten hiermee leren omgaan, zowel met de positieve consequenties als met de negatieve. Nanotechnologie kan ons leven in die mate gaan veranderen dat we ook keuzes op levensbeschouwelijk gebied moeten gaan maken. We krijgen de kans de werkelijkheid op het kleinste niveau naar onze hand te zetten, maar is dat wel wat we willen?

Een voorbeeld van mensen die duidelijk ideologische mensbeelden hebben als het gaat over de vraag waar het met techniek heen zou moeten, zijn futuristen als Raymond Kurzweil en Nick Bostrom. Beiden hebben de wens om posthumaan te worden, wat onder andere inhoudt dat we het eeuwige leven zouden kunnen verwerven. Volgens Kurzweil is het grootste probleem van de mens dat ze biologisch is. Wanneer de mens zijn bewustzijn op een computer zou kunnen downloaden om vervolgens virtueel te leven, dan zou de mens de dood kunnen hebben overwonnen. (Kurzweil, 2006: 198vv) Bostrom kijkt voor zijn visie op de posthumaan vooral naar gezondheid en emoties. Hij wil toewerken naar een posthumaan die niet sterft, voor altijd gezond is en die zijn / haar gezondheid en emotionele en cognitieve

capaciteiten veel verder heeft vergroot dan zonder techniek mogelijk zou zijn. (Bostrom, 2008: 108).

Volgens Kurzweil en Bostrom is het dus mogelijk om de mens door middel van techniek te ontwikkelen tot iets dat het humaan zijn voorbij gaat. Daarbij is het volgens hen zelfs mogelijk om door middel van techniek de dood te overwinnen. En niet alleen vinden ze dat dit mogelijk is, maar ze zien deze ontwikkelingen ook als wenselijk.

Het voorbeeld van de viaducten liet zien dat wanneer mensen met een bepaalde overtuiging aan een technologische toepassing werken, deze toepassingen anders zullen worden ontwikkeld dan wanneer ze door mensen met andere overtuigingen zouden worden ontwikkeld. Dus ook wanneer de einddoelen van Kurzweil en Bostrom niet haalbaar zouden blijken te zijn, zal nanotechnologie, wanneer ze wel vanuit deze overtuigingen zou gaan worden ontwikkeld, doelen gaan dienen als levensverlenging, het zoveel mogelijk contact leggen tussen hersenen en computers en het verhogen van cognitieve en emotionele capaciteiten. Dit zal de samenleving op een bepaalde manier veranderen die de ene persoon wel en de andere niet wenselijk vindt.

We kunnen het dus niet vermijden om technieken niet alleen voor bepaalde doeleinden te gaan gebruiken, maar zullen die ook in een bepaalde richting gaan ontwikkelen. Dit heeft vervolgens een effect op de samenleving. Dit maakt het belangrijk om te bedenken vanuit welke overtuigingen nanotechnologie wordt ontwikkeld. Om een beter beeld te krijgen van hoe uiteenlopend deze overtuigingen kunnen zijn zal ik in de volgende paragraaf een aantal mogelijke visies bespreken vanuit verschillende levensbeschouwingen.

4. Interreligieus denken over nanotechnologie

Technologische ontwikkelingen kunnen ideologisch bepaald zijn doordat mensen ze vanuit bepaalde ideologische overtuigingen ontwikkelen. Omdat zulke ontwikkelingen invloed op ons allemaal hebben is het goed om na te denken over de richting die we met techniek op willen. Hiervoor is het belangrijk om een idee te hebben van hoe breed de verschillende visies op techniek kunnen zijn. Daarom zal ik in deze paragraaf beschrijven hoe men vanuit verschillende levensbeschouwingen verschillend tegenover nanotechnologie kan staan.

Een monotheïst - christen, jood of moslim - gelooft in een God die de wereld heeft geschapen en de mens de opdracht heeft gegeven deze te onderhouden. Zie bijvoorbeeld Genesis 1, 28:

Hij zegende hen en zei tegen hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen'. (NBV)

Zulke teksten laten zien dat de mens behoort te leven volgens de opdracht van God. Maar de vraag is dan nog wel wat deze opdracht precies inhoudt. Is het de bedoeling dat de mens de schepping alleen maar onderhoudt of is het de bedoeling dat de mens de schepping ook verder ontwikkelt in de zin van verbetering? Hoe dan ook, er moet in de monotheïstische visies verantwoording aan God worden afgelegd. Voor de monotheïst is het dus vooral van belang om uit te zoeken wat Gods wil met de mens is en vanuit dat perspectief kan dan worden bepaald waartoe techniek, en dus ook nanotechnologie, mag / moet worden gebruikt.

Een esoterisch georiënteerde zal zich juist focussen op de mens in samenhang met de rest van de natuur. Balans en harmonie zijn sleutelwoorden in deze levensbeschouwing. Sommige esoterisch georiënteerden geloven dat achter elke atoom een bewustzijn zit van mensen in wording. In dit geval is het riskant om door middel van nanotechnologie atomen te

modificeren zonder dat we weten wat de gevolgen daarvan zijn voor deze 'bewustzijn'. Andere esoterisch georiënteerden leggen vooral nadruk op de eenheid tussen de mens en de rest van de natuur. De mens is dan niet, zoals in de monotheïstische visies, de kroon op de schepping, maar een onderdeel van de natuur zoals elk ander onderdeel. De mens kan dan ook geen voorkeursbehandeling krijgen. Het is hierbij vooral van belang dat de natuur in balans blijft. Techniek mag deze harmonie niet aantasten.

Humanisten zullen techniek vooral willen inzetten voor wat volgens hen goed is voor de mensheid. Ze geloven niet in God en hoeven zich dus ook niet af te vragen wat zijn wil is. Maar ze zijn net als monotheïsten, en anders dan esoterisch georiënteerden, wel antropocentrisch georiënteerd. Het gaat hen dus voornamelijk om het welzijn van de mensheid en pas in een later stadium om de balans in de natuur.

“Het humanisme (...) acht wezenlijk voor de mens zijn vermogen tot onderscheidend oordelen, waarvoor niets of niemand buiten hem verantwoordelijk kan worden gesteld. (...) Het streven naar een samenleving waarin vrijheid, gerechtigheid, verdraagzaamheid, eerbied voor de menselijke waardigheid en medemenselijkheid centraal staan.” (www.humanistischverbond.nl/humanisme/uitgangspunten)

De vraag is dan nog steeds wat een individuele humanist als 'het welzijn van de mensheid' ziet. Moet men hiervoor het biologische overwinnen of juist zoveel mogelijk zonder technische ingrepen proberen te leven?

Dit korte overzicht laat zien dat elke levensbeschouwing bepaalde kaders heeft waarbinnen men overweegt tot welk doel technologische middelen kunnen / moeten worden ingezet. Daarbij laat het zien dat er binnen de verschillende levensbeschouwingen, en dus binnen deze kaders, ook verschillende mogelijke perspectieven op techniek bestaan. Het lijkt niet eenvoudig om met deze uiteenlopende visies tot overeenstemming te komen over met welk doel we nieuwe technologieën moeten ontwikkelen. Juist omdat deze keuzes ons allemaal ingrijpend kunnen gaan beïnvloeden is het belangrijk dat veel mensen zich in deze keuzes kunnen vinden. Hiermee kom ik dan ook weer uit bij de hoofdvraag: wat is nu het belang van het voeren van een interreligieuze dialoog over nanotechnologie?

5. Waarom een interreligieuze dialoog?

De mogelijkheden die nanotechnologie ons mogelijk gaat geven roepen vragen op levensbeschouwelijk gebied op. We kunnen er niet omheen deze techniek voor bepaalde doeleinden te gaan ontwikkelen. Bij debatten rond genetische manipulatie en embryoselectie hebben we al gezien dat verschillen tussen mensen met verschillende perspectieven tot spanningen in de samenleving kunnen leiden. Omdat nanotechnologie in de toekomst misschien nog wel ingrijpender wordt dan deze toepassingen is het van belang deze spanningen te voorkomen. Een dialoog kan daarbij helpen.

Het doel van een dialoog gaat verder dan een compromis. Bij deze gespreksvorm proberen de gesprekspartners van elkaar te leren door naar elkaar te luisteren, elkaar te bevragen en zodoende elkaar te begrijpen in de bewoording van de ander. Op deze manier kan een humanist of monotheïst aan de hand van het verhaal van een esoterisch georiënteerde overwegen in hoeverre er een balans in de natuur is waarmee rekening moet worden gehouden. Een esoterisch georiënteerde kan op zijn / haar beurt overwegen welke plaats de mens in de natuur inneemt en of er waarde in zit om de mensheid verder te ontwikkelen, ook als die zich daardoor van de natuur lijkt te vervreemden.

Het doel van een dergelijk gesprek is niet om de verschillen te verdoezelen, maar om elkaars overwegingen te proberen te begrijpen en vervolgens te zoeken naar inzichten waarbij men van elkaar kan leren. Dit kan ertoe leiden dat mensen in de visie op techniek dichter naar

elkaar toegroeien. Wanneer dit lukt kan men ondanks de verschillen toch samen een weg voor de toekomst van, in dit geval, nanotechnologie proberen te vinden. En juist doordat men hierbij breder durft te denken zal de uitkomst sterker zijn dan wanneer maar één perspectief het voor het zeggen zou hebben. Wanneer het gaat om mogelijk sterk ingrijpende veranderingen is zo'n sterke basis precies wat we nodig hebben. En juist daarom is het zo van belang om juist nu, nu we aan het begin van de ontwikkelingen staan, een interreligieuze dialoog over nanotechnologie te voeren.

Referenties

Bostrom, N. (2008). Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up. In: Godijn, B. and Chadwick, R. (eds.), *Medical Enhancement and Posthumanity*, Springer Science+Business Media B.V, bladz. 107-136

Humanistisch Verbond. *Uitgangspunten van het Humanisme volgens het Humanistisch Verbond*. www.humanistischverbond.nl/humanisme/uitgangspunten (last update 30-01-2008)

Kurzweil, R. (2006) *The Singularity is Near. When Humans Transcend Biology*. (2 ed.) Gerald Duckworth & Co. Ltd., London

Verbeek, Peter-Paul, *De Daadkracht der Dingen. Over Techniek, Filosofie en Vormgeving*. Boom, Amsterdam, 2000

Websites

www.christelijkefilosofie.nl

www.nanopodium.nl

www.nano-interreligieus.nl

‘De oecumene is een existentiële zaak van de Kerk’

Bisschop Kurt Koch over zijn nieuwe opdracht als voorzitter van de Pauselijke Raad voor de bevordering van de Eenheid van de Christenen.

Kurt Koch, tot eind juni bisschop van Basel, is de nieuwe voorzitter van de Pauselijke Raad voor de Eenheid. In een interview met de *Neue Zürcher Zeitung* d.d. 19 juli 2010 ging hij in op de vraag wat de eenheid van christenen betekent en hoe hij deze moeilijke opdracht wil aanpakken.

Vijftien jaar geleden hebt u aanvankelijk geaarzeld om bisschop te worden. Was dat toen u de vraag werd gesteld om dit ambt te aanvaarden weer zo?

Ik heb natuurlijk wel goed nagedacht, omdat het niet eenvoudig is om na vijftien jaar een diocees te verlaten. Maar de paus heeft toen zijn redenen naar voren gebracht. De belangrijkste reden was dat hij weer iemand op die post wilde, die de uit de Reformatie voortgekomen kerken niet alleen uit de literatuur kent, maar uit ervaring. Dat heeft mij toen toch overtuigd.

In uw boek ‘Verlamde oecumene’ eiste u in 1991 vol ongeduld om de geloofsscheiding te overwinnen. U noemde de oecumene een existentiële zaak van de Kerk. Ervaart u vandaag de dag nog diezelfde dringendheid ten aanzien van de inspanningen voor de eenheid?

In 2006 heb ik een tweede boek over de oecumene geschreven en daarin heb ik wat dat betreft helemaal niets teruggenomen. De oecumene is voor de Kerk een existentiële vraag. Ten eerste is de eenheid van de Kerk een zaak die Jezus na aan het hart ligt en een opdracht door Hem zelf gegeven. En ten tweede is de oecumene van vitaal belang voor de geloofwaardigheid van de Kerk in de huidige wereld. De verkondiging van het Evangelie lijdt er onder als christenen niet met één stem kunnen spreken.

Toont de oprichting van een pauselijke raad voor de nieuwe evangelisering niet aan dat iets anders belangrijker is geworden, namelijk het geloof in een onverschillig geworden wereld opnieuw tot gelding te brengen?

Er bestaat geen tegenstelling. De oecumene blijft voor de kerkleiding een centrale opdracht. We zijn echter in een nieuwe fase gekomen nadat de partners in de oecumene zijn veranderd. Dan moet men zich opnieuw oriënteren.

Welke ervaringen neemt u uit Zwitserland mee? Hoort daarbij ook de ervaring met een sterkere behoefte aan profilering aan reformatorische kant?

De Gereformeerden zijn slechts één van de partners en de Gereformeerde Kerken in Zwitserland zijn binnen de Gereformeerde Wereldbond (WARC) zelf een bijzonder geval. Daarom kan men niet verwachten dat ik specifiek deze accenten zal zetten. Maar de ervaringen die ik heb opgedaan, de positieve en de negatieve, zal ik meenemen.

Namelijk?

Als positief ervaar ik bij veel mensen dat ze op eenheid aandringen, dat ze zouden kunnen samenleven. Aan de andere kant is het doel van de oecumene steeds meer uit het blikveld geraakt. Dat hangt ermee samen dat iedere Kerk haar eigen leer over de Kerk en haar eenheid heeft. Ieder heeft de verleiding om haar eigen voorstelling van eenheid op het doel van de oecumene te projecteren en dat dan als oecumenisch te betitelen. Daarom is het mijn overtuiging, dat we ons wederzijds meer over het verstaan van de Kerk moeten onderhouden, opdat we tot een gezamenlijke visie op de eenheid van de Kerk komen.

Wat betekent eigenlijk eenheid? Wanneer is het doel bereikt? Welke tekenen zijn er dat de pluraliteit ophoudt een ergernis te zijn?

Ten eerste gaat het om de gemeenschappelijkheid, die we moeten zoeken op de weg waar we ons nu bevinden. Daarbij zou ik als grondregel willen beschouwen dat men elkaar

wederzijds aanvaardt zoals men is en niet probeert de ander op te dringen wat hij met zijn eigen geloofsidentiteit niet in overeenstemming kan brengen. We mogen Gereformeerden het pausschap niet opdringen; anderzijds moet ik dan ook van de Gereformeerden verwachten dat zij ons intercommunie en intercelebratie niet opdringen. Ten tweede gaat het om de gemeenschappelijkheid van het doel. Jezus heeft er voor gebeden dat christenen één zijn, opdat de wereld gelooft. En daarom moet deze eenheid ook ergens zichtbaar zijn.

Wil dit ook zeggen een uitwendige eenheid?

De reformatorische Kerken hebben de tendens alle kerken die er zijn bij elkaar op te tellen en dan eenheid te constateren. Ik weet niet hoe dat met de opdracht van Jezus is te verenigen. De katholieke Kerk heeft eerder de tendens een in geloof zichtbare eenheid na te streven, niet in die zin dat alle kerken dan gelijk zouden zijn, maar zo dat ze elkaar wederzijds als kerken erkennen. Of zoals kardinaal Ratzinger het destijds naar mijn mening juist heeft geformuleerd: De eenheid van de Kerk betekent dat wij een Kerk zijn en desondanks kerken blijven, in hun onderscheiden confessionele identiteiten, maar zonder dat men elkaar over en weer zaken voorhoudt en die tot niet met het geloof te verenigen verklaart.

Zou zichtbare eenheid niet ook al onderweg mogelijk zijn door gezamenlijk handelen?

Natuurlijk, het zou mooi zijn als alles zou worden gedaan wat officieel is toegestaan, bijvoorbeeld op het terrein van sociale vragen en diaconie. Ook de vorming van volwassenen kan grotendeels gezamenlijk gebeuren. Men kan elkaar bovendien in de zorg voor het kerkelijk leven helpen als een Kerk in moeilijkheden komt. Het is een grondregel van de oecumene dat men blij is als het de ander goed gaat en dat men meelijdt als het de ander slecht gaat.

Kunt u dergelijke samenwerkingsverbanden stimuleren of moet u zich vooral met theologische vragen bezighouden?

Het hoofddaccent van mijn ambt ligt op de ontmoeting. Ik zal eerst veel bezoeken moeten afleggen, want oecumene komt met documenten alleen niet verder. Als men niet als vrienden met elkaar leeft, komt er ook geen werkelijk dragende consensus tot stand. Ik heb dat tot nu toe in de commissies met Lutheranen en Orthodoxen ervaren. Het is eenvoudig nodig om elkaar te leren kennen, ook om met elkaar te kunnen vieren, om dan geleidelijk de wezenlijke vragen te behandelen.

Wekt niet juist 'Dominus Iesus' de indruk dat de katholieke Kerk de opvatting heeft dat alle andere kerken zich naar haar toe moeten bewegen, dat oecumene uiteindelijk slechts een terugkeeroecumene kan zijn?

Ook de orthodoxe Kerk is er van overtuigd dat in haar de ene, heilige, katholieke en apostolische Kerk al bestaat en ook de reformatorische Kerken zijn er van overtuigd dat zij Kerken van Jezus Christus zijn. Zonder deze overtuiging zouden deze Kerken niet eens kunnen bestaan. In de Rooms-katholieke Kerk bestaat de tendens om te denken dat alle kerken naar ons moeten terugkomen. Maar er is ook het omgekeerde. De Gereformeerden benadrukken toch steeds hun opvatting van eenheid als de oecumenische en verwijten ons dat wij die niet overnemen, omdat we niet bereid zijn protestants te worden. Deze tendens bestaat bij alle kerken, ze wordt merkwaardigerwijze alleen bij de katholieke Kerk waargenomen.

Is deze tegenspraak tussen deze specifieke opvatting als Kerk en de oecumene te overwinnen?

Er zijn bij de kerkscheidingen twee basistypen te onderscheiden. De eerste is de scheiding tussen Oost en West. In de oosterse Kerken is de hele ecclesiologie van de vroege kerk aanwezig, daarover bestaan geen grote discussies. Als ik de Oriëntaals-orthodoxe Kerken ontmoet – de Kerken die zich na het Concilie van Chalcedon (451) hebben afgescheiden – voel ik me helemaal thuis omdat daar het hele vroeg-kerkelijke verstaan van de Kerk

aanwezig is. Daarnaast is er de andere scheiding met de Reformatie, die niet alleen het middeleeuwse paradigma van de Kerk heeft afgewezen, maar ook het vroeg-kerkelijke. Dat vind ik een grote zorg.

Dat betekent dus dat de Rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxen bijna op natuurlijke wijze tot elkaar worden aangetrokken en dat het voor de katholieke inzet voor eenheid een nieuw zwaartepunt oplevert?

De stand van zaken is gecompliceerder. Ten aanzien van geloofsvragen delen we met de Orthodoxen een brede basis, maar de culturen zijn verschillend. In verhouding tot de Gereformeerde Kerken is de gemeenschappelijke basis in het geloof minder breed, maar delen we dezelfde cultuur. En omdat tegenwoordig ook de cultuur voor veel Katholieken belangrijk is, krijgen de vragen die op terrein van het geloof liggen dan ook niet meer het gewicht dat ze eigenlijk zouden moeten hebben.

In hoeverre denkt de katholieke Kerk gebruik te maken van de Wereldraad van Kerken als gremium om de eenheid onder de christelijke kerken te bevorderen?

De katholieke Kerk doet al mee in de Wereldraad van Kerken, bijvoorbeeld op het centrale werkgebied van de Commissie voor Geloof en Kerkorde. Maar ze is zelf geen lid. Een volledig lidmaatschap zou zuiver getalsmatig een groot probleem zijn. Wat zou het nut voor de oecumene zijn als de katholieke Kerk in alle gremia van de Wereldraad van Kerken met een dergelijke meerderheid zou zijn vertegenwoordigd?

De Raad voor de Bevordering van de Eenheid is ook verantwoordelijk voor de betrekkingen met het Jodendom. Hoe gaat u deze betrekkingen vormgeven?

Ook op dit gebied zal ik op de door mijn voorganger, kardinaal Kasper, ondernomen inspanningen kunnen voortbouwen. Onder de eersten die zich bij mij in Rome hebben gemeld na mijn benoeming tot voorzitter van de Raad voor de Eenheid, waren Joden waaronder ook de ambassadeur van Israël. Ze brachten hun interesse tot uitdrukking om ook met mij de dialoog voort te zetten die onder kardinaal Kasper veel vooruitgang heeft geboekt.

De verhouding tot de Joden was tenminste in het recente verleden niet vrij van irritaties. De opheffing van de excommunicatie van traditionalistische bisschoppen gaf aanstoot, omdat één van hen de holocaust ontkent.

Juist toen bleek hoe belangrijk goede verhoudingen zijn. De irritaties waren in gesprekken met leidende vertegenwoordigers van het jodendom binnen een maand opgehelderd en opgelost. Alleen de media hebben daarvan nog geen kennis genomen. Zij blijven nog steeds schrijven over de irritaties. De paus zelf heeft in een brief en in verschillende toespraken de bijzondere tragiek van de holocaust benadrukt, dat die niet mag worden gerelativeerd.

Hebt u concrete prioriteiten voor uw werk aan het hoofd van de Raad voor de Eenheid?

Als verantwoordelijke voor de oecumene maak ik deel uit van de hele kerkleiding. Het is zinnig, dat ik een goed beeld krijg van hetgeen tot nu toe is bereikt, van de huidige stand van zaken. Ik wil met alle medewerkers in de Raad voor de Eenheid gesprekken voeren, ik zal de belangrijke partners in de oecumene bezoeken en de officiële dialogen met de andere Kerken zullen worden voortgezet. Ongeveer na een jaar zal men kunnen zien welke nieuwe perspectieven zich voor ons werk aandienen.

Hoe moet men zich dit werk voorstellen? Geeft u de impulsen en worden die door de andere leden van de Raad uitgevoerd?

Ik denk dat ik het op dezelfde manier zal doen zoals hier (in het bisdom Basel). Ik heb niet de indruk, dat de ideeën altijd van mij moeten komen en dat de anderen slechts uitvoeren. Veeleer zullen alle medewerkers minstens eenmaal per maand bij elkaar komen om zich over actuele problemen en over nieuwe projecten te beraden. Zo heeft kardinaal Kasper het gedaan bij het document 'Harvesting the Fruits', een samenvatting van alles wat er in de dialoog met Anglicanen, Lutheranen, Gereformeerden en Methodisten in de laatste 40 jaar is

gebeurd. Daaraan zullen we verder werken en overwegen of we niet 'In via'-verklaringen willen formuleren, dus verklaringen over gemeenschappelijkheden gaandeweg. Voor het overige werkt de Raad voor de Eenheid samen met de Congregatie voor de Geloofsleer en houdt contact met de paus. Iedere pauselijke reis heeft een oecumenische dimensie en het hoort tot de opdrachten van de Raad voor de Eenheid om deze reizen intensief voor te bereiden.

In hoeverre kan oecumene worden bevorderd en ook worden gepland en in hoeverre is het iets wat eenvoudig gebeurt?

Iedere relatie vergt ongehoorde inspanningen. Psychologen spreken van 'relatiearbeid'. Of die relatie lukt heeft men niet in eigen hand. En als men die zelf in de hand wil nemen, gaat ze meestal stuk. Zo is het ook in de oecumene. We moeten alles doen wat menselijk in ons vermogen ligt om die relatie te laten slagen, maar of ze slaagt en of de eenheid ons wordt gegeven, ligt – zou ik zeggen – in de kracht van de heilige Geest. Daarom is de oecumene met het gebed voor de eenheid begonnen en ze zal alleen verder gaan als we nog intensiever in gebed samenkomen. Het gebed is de louteringsberg van serieuze oecumene – zo heb ik bij de gereformeerde theoloog Rober Leuenberger geleerd. Toen in Zürich de kwestie van een bisschopszetel opkwam, werd aan gereformeerde kant gezegd: Dat is een geloofsvraag, daartegen moeten we strijden. Toen schreef Leuenberger een mooi artikel: Ja, de bisdomkwestie is een geloofsvraag. Kan een protestant bidden: Lieve God, verhinder dat de Katholieken zich zo organiseren, dat het aan hun behoefte beantwoordt? Zo kan men niet bidden, zonder godslasterlijk te worden, dus mag men daartegen ook niet strijden. Als we serieuzer zouden nemen hoe we voor elkaar bidden, kunnen we verder komen. Het niveau van de spiritualiteit, de doxologie, het gebed leidt ons meer tot elkaar dan enkel en alleen het niveau van de theologie.

Hebt u mogelijkheden om deze dimensie van de oecumene te ontwikkelen?

Dat gebeurt al in het commissiewerk. Het afgelopen jaar was het bijvoorbeeld tijdens een conferentie vanzelfsprekend dat iedere ochtend een gebed werd uitgesproken, een keer door een katholiek, een keer door een lutheraan. We vierden meestal ook Eucharistie en Avondmaal en laten ons in plaats van de communie door onze partner zegenen. Voor een oecumene zonder deze verankering in de spiritualiteit zie ik geen toekomst.

Vir Dei et Ecclesiae - Dom Lambert Beauduin (boekrecensie)

Eric Roovers

In 2005 verscheen bij Editions de Cerf een biografie van Dom Lambert Beauduin²⁰, waarvan in 2009 bij Valkhof Pers / Editions de Chevetogne de Nederlandse vertaling werd uitgegeven.²¹ Gelukkig maar, want daarmee is een belangwekkende publicatie beschikbaar gekomen voor ieder die de Franse (theologische) taal onvoldoende beheerst. Het is daarbij prijzenswaardig dat de vertaler de moeite heeft genomen om aan het boek een kernachtige verklarende woordenlijst toe te voegen, met instemming overigens van een van auteurs, Jacques Mortiau, die hiervoor zelf de bijdrage over het Mystiek Lichaam schreef.

Dat is niet zonder belang, want juist dit begrip vormt de sleutel tot het verstaan van Dom Lambert en zijn inzet voor liturgie en oecumene. Dom Lamberts leven wordt gekenmerkt door zijn onophoudelijke pogen om steeds dieper door te dringen in de betekenis van (de leer van) van het Mystiek Lichaam van Christus, zowel voor zijn werk als voor zijn persoonlijke leven. Die leer vormde voor hem “de grondslag van de liturgie (de onophoudelijke lofzang die zowel op aarde als in de hemel door Christus in naam van zijn Mystiek Lichaam tot de Vader wordt gericht) en is de drijvende en richtinggevende kracht achter de oecumenische demarche, de norm van het monastiek leven (dat meer is dan een conglomeraat van individuen die elk apart hun persoonlijke heiliging nastreven) en de basis van de christelijke spiritualiteit (geroepen om geheel en al ecclesiaal te zijn).”²² De lezer van het boek doet er goed aan de notie van het Mystiek Lichaam steeds in het achterhoofd te houden, al verzuimden de auteurs niet om ze regelmatig te memoreren in de loop van hun verhaal.

Dat verhaal wordt met kennis van zaken verteld, wat mag worden verwacht van beide auteurs die eerder samen *Un pionnier, Dom Lambert Beauduin (1873-1960)* publiceerden, een omvangrijke studie van meer dan 1600 bladzijden. In zestien hoofdstukken werken ze in de nieuw verschenen biografie het levensverhaal van Dom Lambert uit, dat zich op sommige momenten eerder laat lezen als een roman dan als een biografie, hetgeen de leesbaarheid en toegankelijkheid van het boek alleen maar bevordert. Het doorlopende levensverhaal wordt onderbroken door drie, meer theologische beschouwingen. In hoofdstuk III gaat het over de liturgie, die voor Dom Lambert de basis vormde van zijn inzet voor (de eenheid van) de Kerk en voor de herbezinning op de toenmalige liturgische praktijk en de theologische visie op (de viering van) de eucharistie. “De mis is niet alleen een offer maar ook een gedachtenismaal. Ook dat moest opnieuw onder de aandacht worden gebracht. Bij het ‘dit’ in Christus’ uitspraak ‘doe dit om mij te gedenken’ gaat het om een maaltijd, en wel om een ‘gemeenschapsmaal’ – wat iets heel anders is dan ‘geestelijk voedsel’ – want de Vader nodigt ons uit aan zijn gezinstafel. ... We leggen te weinig de nadruk op het *gemeenschapsaspect* van de eucharistie, we moeten meer de nadruk leggen op de *onderlinge* gemeenschap die de eucharistie tot stand brengt en daarbij voor ogen houden dat de gemeenschap met ons Hoofd even onlosmakelijk verbonden is met onze gemeenschap met elkaar als de twee geboden van de liefde onafscheidbaar zijn.”²³ Dom Lambert zag de eucharistie als instrument bij uitstek om het Lichaam van Christus, dat in zichzelf één is, tot eenheid te brengen. “De daden van Christus zijn oecumenisch, universeel. Hij heeft ze niet gesteld voor een bepaald gebied of volk. Ze zijn even reëel tot ons gericht als tot degenen die er ooggetuigen van waren. ... De kerk heeft de opdracht om

²⁰ Jacques Mortiau en Raymond Loonbeek, *Dom Lambert Beauduin, visionnaire et précurseur (1873-1960). Un moine au coeur libre*. Editions de Cerf, 2005

²¹ Jacques Mortiau en Raymond Loonbeek, *Dom Lambert Beauduin (1873-1960), stichter van Chevetogne, voorloper met een wijde blik*. Valkhof Pers, 2009, 280 blz., geïll.

²² ibidem, bladz. 269-270

²³ ibidem, bladz. 53

die gebeurtenissen over tijd en ruimte heen opnieuw in scène te zetten en alle broeders van Christus in de gelegenheid te stellen bij al die gebeurtenissen aanwezig te zijn.”²⁴

In de wetenschap dat het niet eenvoudig zou zijn om deze visie in de dagelijkse praktijk tot realiteit te maken, neemt Dom Lambert het initiatief tot het stichten van een ‘klooster van eenheid’ in Amay-sur-Meuse, dat in 1939 verhuisde naar Chevetogne. Daarvoor schrijft hij en beknopte regel voor een oecumenisch monnikenwezen (hoofdstuk VIII), waarvan slechts één ascetisch beginsel de kern vormt: *ut unum sint*, het Mystiek Lichaam. “Het leven in Amay moest door één regel worden beheerst: de leer van het Mystiek Lichaam in het dagelijkse leven toepassen op de spiritualiteit, het gemeenschapsleven en de intellectuele arbeid, en zo de oproep tot eenheid beantwoorden die Christus tijdens het Laatste Avondmaal heeft gedaan.”²⁵ In de ogen van Dom Lambert had de monnik van Amay “zijn leven lang slechts één belangrijke strijd te leveren: de leer van de Kerk als Lichaam van Christus in het centrum van zijn innerlijke leven plaatsen. Wat hij moet aanschouwen en doorleven is op drievoudige wijze universeel: de eenheid van de mensheid in de schoot van de Vader als eindpunt van de geschiedenis, de eenheid van de verrezen Christus die de wereld van de eerste Adam herschept en alles in Zichzelf herstelt, en de nieuwe mensheid die wordt voortgebracht door de Kerk, waarvan wij de levende stenen zijn en die door de heilige Geest wordt beziel.”²⁶ Doelstelling van het hele project was: “de ander benaderen met eerbied voor de verscheidenheid van culturen en nationaliteiten, je door de liturgie in de gedaante van haar beide ritussen²⁷ laten binnenleiden in een ecclesiale spiritualiteit die helemaal gericht is op de verrezen Christus als hoofd van het Mystiek Lichaam, en de uitwisselingen met andere christenen verankeren in een solide kennis van theologie en geschiedenis.”²⁸ Oecumene stond voor Dom Lambert niet voor een terugkeeroecumene, waarbij allen weer bijeen moesten worden gebracht onder de hoede van de heilige (Rooms-katholieke) Moederkerk, maar voor de erkenning dat allen in Christus al één zijn. Het gaat er dus om die eenheid zichtbaar te maken zonder de onderscheiden liturgische en geloofspraktijken teniet te doen, maar juist door ze te erkennen en te waarderen.

Het streven naar een klooster van eenheid beperkte zich overigens tot het samenbrengen van monniken van katholieke en van oosters-orthodoxe afkomst. Over de relatie met de kerken van de Reformatie heeft Dom Lambert zich niet nadrukkelijk uitgesproken, al geldt daarvoor in zijn visie ongetwijfeld dat ook zij al één zijn met andere christenen in het Mystiek Lichaam van Christus. Het was immers al moeilijk genoeg om dit ene klooster van de grond te krijgen, want het verzet daartegen, zowel vanuit de hiërarchische leiding van de Benedictijner Orde als vanuit Rome was groot. De auteurs winden er geen doekjes om en noemen naam en toenaam als dat nodig is. Als lezer voelde ik me soms beschaamd over de wijze waarop met de visie, maar vooral met de integriteit van Dom Lambert is omgesprongen. Dat de Kerk de tijd, zo niet de eeuwigheid, aan zichzelf heeft en dus geen boodschap heeft aan nieuwe visies of begeesterde mensen als Dom Lambert op momenten dat het haar niet uitkomt, wordt met deze biografie eens te meer aangetoond. De vraag ‘wie spreekt namens God?’ wordt beantwoord met ‘Wij, de Kerk’, hetgeen ertoe heeft geleid dat Dom Lambert zelfs in zijn authentiek monnik-zijn werd miskend, gedurende de jaren 1932-1951 werd verbannen uit ‘zijn geesteskind’, het klooster in Amay, en nadien alleen als gast mocht verblijven in Chevetogne, waar hij is overleden.

Van enig herstel van zijn goede naam heeft Dom Lambert pas aan het einde van zijn leven iets gemerkt, en dan nog vaak indirect. In zijn directe omgeving werd hij echter gedurende zijn hele leven wel beschouwd als een groot geestelijk leider, die zowel binnen als buiten zijn

²⁴ ibidem, bladz. 55

²⁵ ibidem, bladz. 120

²⁶ ibidem, bladz. 111

²⁷ Bedoeld zijn de ritussen van de Westerse en Oosterse Kerken, en dan met name die van de Rooms-katholieke Kerk en van de Russische Orthodoxie.

²⁸ Ibidem, bladz. 139

eigen kloostergemeenschap onder andere veel retraites leidde, die zeer theologisch van aard en inhoud waren. Dat is het hoofdstuk over het geestelijke, spirituele leiderschap in de biografie ook (hoofdstuk XIV). Het is naar mijn mening ook het enige hoofdstuk, waarin de kennis van de auteurs met hen 'op de loop gaat'. Probleem is dat Dom Lambert nooit is toegekomen aan het schrijven van een boek waarin hij zijn visie op liturgie, monnikenwezen en oecumene heeft uitgewerkt. Behalve op teksten van derden, zoals van toehoorders bij zijn retraites, zijn we aangewezen op brochures, tekstfragmenten en vooral op zijn correspondentie. Als je dat allemaal hebt verwerkt, zoals de auteurs, is dat deel van jezelf geworden en kun je er vrij uit citeren. En dat is wat dit hoofdstuk zo lastig maakt. Het is grotendeels een aaneenschakeling van citaten, die de lezer toch vooral zelf in zijn verband moet zien te plaatsen, wat niet eenvoudig is. Wie erop wil studeren, vindt hier een uitdaging. Wie het laat voor wat het is, mist niets wezenlijks uit het verhaal dat de auteurs vertellen en doet niets af aan het 'standbeeld' van Dom Lambert dat ze met deze biografie oprichten.

Dom Lambert Beauduin was een voorloper met een wijde blik, zoals de ondertitel van deze biografie stelt, en zijn gedachtegoed verdient het om verder doordacht en doorleefd te worden in het belang van de oecumene.²⁹ Hij was een man van God, die zelf doordrongen was van de eenheid in Christus, en een man van de Kerk, ondanks alles gehoorzaam aan het instituut, maar vooral overtuigd van de universaliteit van een Kerk, die voorbij alle grenzen gaat zonder die grenzen, die nu eenmaal historisch zijn gegroeid, op te heffen. Daarin was hij profetisch. In zijn eerste brief aan de christenen in Korinthe schrijft Paulus over de verdeeldheid in die gemeente, dat "de een zegt: 'Ik ben van Paulus', een ander: 'Ik van Apollos', een derde: 'Ik ben van Kefas', en een vierde: 'Ik van Christus'. Is Christus dan verdeeld?"³⁰ Het antwoord dat Dom Lambert geeft op die vraag zou eens te meer leidraad moeten zijn in onze inzet voor de oecumene.

²⁹ Verder nog dan tot nu toe onder invloed van het Tweede Vaticaans Concilie, dat aan de visie van Dom Lambert eer doet, is gebeurd.

³⁰ 1 Korinthiërs 1, 12-13b

Een dialoog die verbindt en onderscheidt (boekrecensie)

Geert van Dartel

In de afgelopen vijftig jaar zijn er tussen vertegenwoordigers van vele kerkgenootschappen diepgaande oecumenische dialogen gevoerd, zowel multilateraal (bij voorbeeld het Limarapport) als bilateraal. De Rooms-katholieke Kerk is een groot voorstander van bilaterale oecumenische dialogen. Sinds het midden van de jaren zestig kwamen er officiële gesprekken op gang met vrijwel alle kerkelijke tradities. Langs de weg van de dialoog wordt een weg gezocht naar het herstel van de volledige gemeenschap. In 2009 publiceerde de Pauselijke Raad voor de Eenheid een studie van kardinaal Walter Kasper waarin de resultaten van de dialogen met de kerken uit de Reformatie (de Lutherse Wereldfederatie, de Anglicanen, de Methodisten, de World Alliance of Reformed Churches) bij elkaar werden gezet. Deze publicatie, *'Harvesting the fruits'*, die hopelijk binnenkort ook in het Nederlands beschikbaar zal komen, is geen gemakkelijke kost. Het is voer voor theologen die thuis zijn in het vakjargon. Het is een belangrijk boek, omdat het de reikwijdte van de overeenstemming tussen Rome en de Reformatie inzichtelijk maakt. Het tweegesprek tussen de theoloog dr. W. Ouweneel van de Vergadering van Gelovigen, en mgr. dr. G. de Korte, bisschop van Groningen - Leeuwarden, sluit daar goed bij aan en is veel toegankelijker.

Het initiatief tot deze dialoog kwam van uitgever H. Medema, die in het 'Woord vooraf' een kort getuigenis geeft van zijn kennismaking met het katholicisme aan het einde van de jaren zestig. Bij hem leidde dit in de loop der jaren tot een positieve interesse en een sterk besef van verbondenheid zonder dat de eigen identiteit 'evangelisch en gereformeerd' daarmee in het geding kwam. Op zijn voorstel om een dialoog te voeren over wat katholieken en protestanten met elkaar verbindt en van elkaar onderscheidt, zijn De Korte en Ouweneel met plezier, zo blijkt als je dialoog leest, ingegaan.

De opzet van het boek dient de toegankelijkheid en de leesbaarheid. Het begint met een gezamenlijke beschrijving van wat beiden in geloof met elkaar verbindt: de heilige Schrift, Christus, de drie-ene God. In het bestek van enkele pagina's worden alle onderwerpen aangeraakt die in het verloop van het gesprek aan bod zullen komen. Dan blijkt dat er ook op punten waarop de opvattingen van katholieken en protestanten inhoudelijk van elkaar verschillen veel gemeenschappelijke grond is: Kerk en sacramenten, de betekenis van Maria en de heiligen. In een tweede stap formuleren beiden een aantal stellingen waarmee hun positie in het gesprek wordt gemarkeerd. Hoewel ze op een irenische manier op elkaars stellingen reageren is hier het onderscheid tussen protestant en katholiek goed zichtbaar. Het spitst zich toe op de betekenis van de Kerk in de verkondiging en de bemiddeling van het heil, zoals ook uit *'Harvesting the fruits'* naar voren komt.

Het tweegesprek draait vervolgens om vier onderwerpen: traditie, sacramenten, de Kerk en haar bestuur en tenslotte de Mariaverering. Met groot wederzijds respect wordt de dialoog gevoerd, maar de verschillen zijn ook duidelijk. Ouweneel toont grote waardering voor de geloofsvisie van De Korte, maar haakt af waar het gezag van de Kerk in leer en discipline een grotere rol lijkt te spelen dan de heilige Schrift. Zo neemt hij bijvoorbeeld afstand van de transsubstantiatieleer, de gestalte van het pausschap en de Mariaverering. De Korte spreekt met veel gevoel over de inzet van de Reformatie maar verantwoordt helder de katholieke geloofsopvattingen over de eucharistie, het pausschap en Maria.

Aan het slot van het boek zijn twee reacties opgenomen. Ds. A. Plaisier, scriba van de Protestantse Kerk in Nederland, spreekt van een waardige dialoog waarin de verbondenheid én de verschillen tussen Rome en Reformatie helder naar voren komen. Beide geloofswijzen zijn volgens Plaisier complementair. De Roomse 'wijze van geloven' mag staan als een huis, maar het is verkeerd als ze de protestantse wijze van geloven en kerk-zijn buitensluit. De Oud-katholieke aartsbisschop van Utrecht, mgr. dr. J. Vercammen, belicht tegen de

achtergrond van de behandelde onderwerpen de eigen plaats van de Oud-katholieke Kerk in de oecumenische beweging.

Het tweegesprek tussen Ouweneel en De Korte is kenmerkend voor de stand van zaken in de oecumene in Nederland. De vertegenwoordigers van de Kerken in Nederland bejegenen elkaar doorgaans met groot respect en zijn zich bewust van de overeenkomsten en de verschillen tussen de kerkelijke tradities. Beide aspecten komen in dit gesprek goed voor het voetlicht. Het is wel jammer dat het gesprek zich beperkt tot kwesties die de kerkelijke eenheid betreffen en dat de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de kerken niet aan bod komt. Ook de ethische vragen blijven geheel buiten beeld. En dat is opmerkelijk vanwege de vele spannende en moeilijke vragen die er ook op dit gebied zijn.

Dr. Willem J. Ouweneel, mgr. dr. Gerard de Korte, *Rome en Reformatie. Overeenkomsten en verschillen na vijfhonderd jaar Hervorming*. Uitg. Medema Heerenveen, 2010, 139 bladz.

Colofon

Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling.

- *Perspectief* biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Zij biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- *Perspectief* wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Zij beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- *Perspectief* biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt vanaf 2009 viermaal per jaar.

Perspectief is gratis. U kunt zich opgeven voor toezending via secretariaat@oecumene.nl. Het tijdschrift is ook via de website www.oecumene.nl te downloaden. Het tijdschrift wordt aangeboden als pdf-bestand. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De redactie wordt gevormd door Eric Roovers en Geert van Dartel.

